

25n
2 0 2 3

Día internacional da eliminación das violencias contra as mulleres

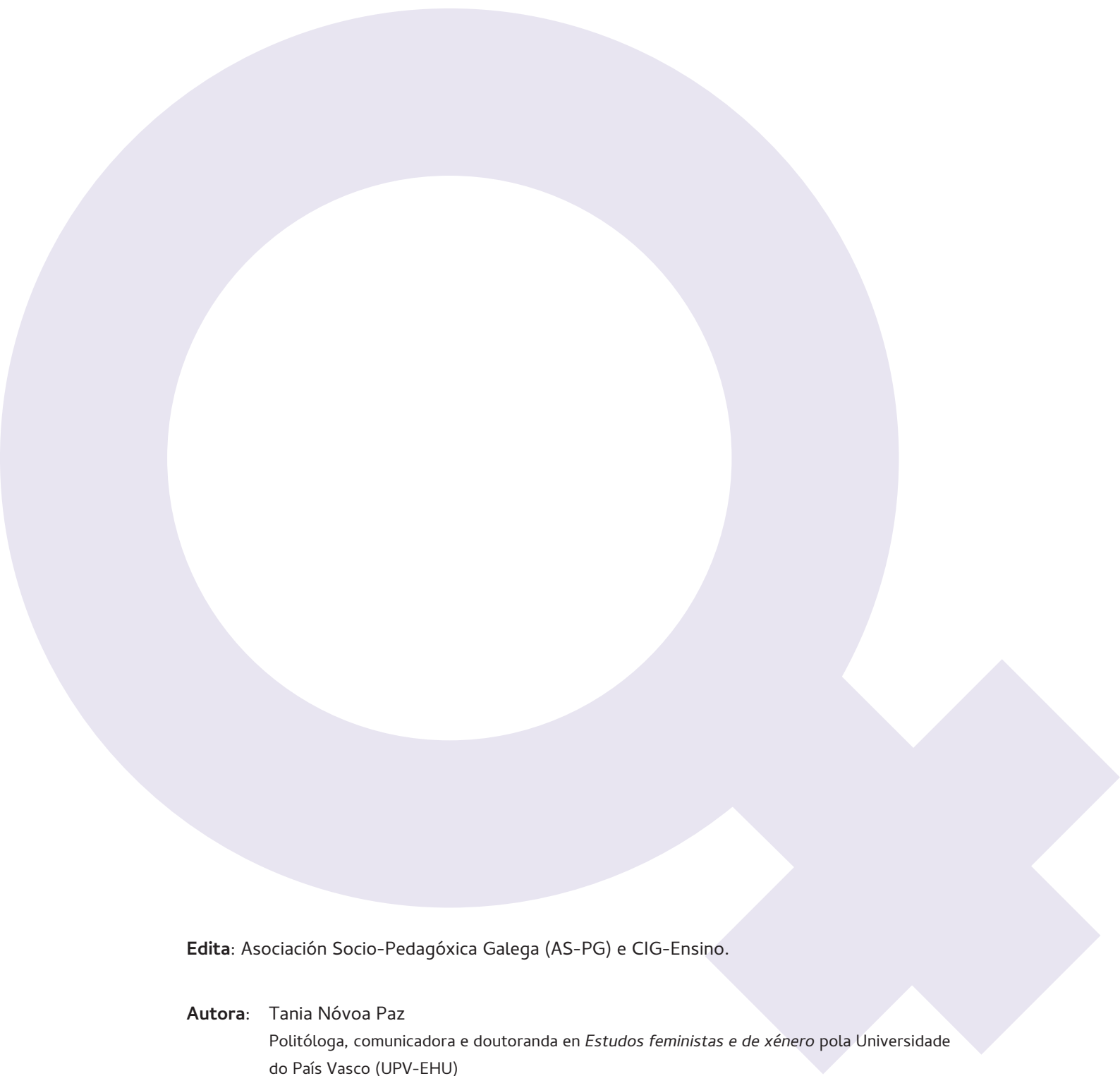

PROPOSTAS DIDÁCTICAS

para traballar nas aulas de Infantil o 25N

(CO)EDUCANDO Á PAR QUE (DE)CONSTRUÍNDOLAS

Edita: Asociación Socio-Pedagóxica Galega (AS-PG) e CIG-Ensino.

Autora: Tania Nóvoa Paz

Politóloga, comunicadora e doutoranda en *Estudos feministas e de xénero* pola Universidade do País Vasco (UPV-EHU)

Permítese a reprodución parcial ou total dos contidos desta publicación sempre e cando se realice sen ánimo de lucro e se cite a súa procedencia e autoría.

Xustificación

As accións levadas a cabo polas persoas responsables en materia de igualdade nos últimos anos foron nefastas para o sistema educativo tradicional. De aí que durante moito tempo contásemos cun modelo de escola arcaico, hexemónico e totalmente obsoleto.

A posta en marcha destas prácticas cero inclusivas dentro do ensino derivou na falta de referentes femininos que avalasen ás mulleres. En palabras da filósofa e escritora italiana Luisa Muraro:

«Absolutamente todo o que aprendemos en Filosofía foron figuras masculinas. E no ámbito da arte, onde as quixeron como musas, porque as rexeitaron como artistas¹».

E tamén na constante loita de aprobación das ideas que parten do intelecto feminino, porque como di a teórica feminista contemporánea italo-australiana Rosi Braidotti:

«Tratamos de validar constantemente o noso coñecemento fronte ao imposto mediante o sistema patriarcal²».

Sabías que?

(Co)educando á par que (de)construíndo...

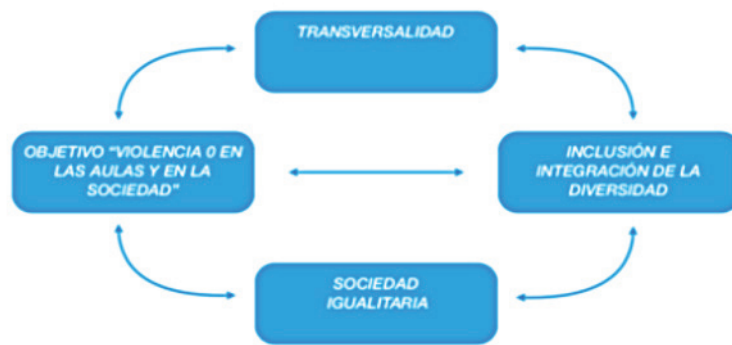
Coa creación do I Plan de actuacións para a igualdade nos centros educativos de Galiza (2016-2020) conseguiuase dar cabida, por primeira vez, dentro da comunidade educativa non universitaria, aos termos «educar» e «coeducar». Desta maneira, a coeducación configurouse como a principal clave para a ruptura do concepto de escola clásica, abrindo un novo horizonte:

«Educar é proporcionar unha formación integral que permita á infancia e á mocidade unha formación plena e que axude a configurar a súa identidade, así como construír unha concepción da realidade que integre ao mesmo tempo o coñecemento e a súa valoración ética e moral. Coeducar implica educar sen diferenciar as mensaxes en función do sexo³».

1 Muraro, L. (2010). La verdad de las Mujeres, en: DUODA, no. 38, especialmente p. 117-122.

2 Braidotti, R. (2004). Feminismo, diferencia sexual y subjetividad nómada, p.17.

3 Plan de actuacións para a igualdade nos centros educativos de Galiza (2016-2020): https://libraria.xunta.gal/sites/default/files/downloads/publicacion/i_plan_de_actuaciones_para_la_igualdad_en_los_centros_educativos_de_galicia_2016-2020.pdf. P.3.

FONTE: Plan de Igualdade (2016-2020)

Cada 25N saímos ás rúas para anunciar os múltiples tipos de violencia machista que se exercen sobre as mulleres a nivel global e co fin de demandar as políticas de igualdade necesarias para a súa completa erradicación. A finalidade desta data está clara, é algo que non muda desde o seu inicio en 1981, porén, o cómputo de vítimas desta problemática social segue medrando a un ritmo exponencial. Poderíamos falar das tres mulleres dominicanas, contrarias á ditadura de Rafael Trujillo, coas que se lle deu nome a unha loita que xa estaba acesa, as irmás Mirabal, Patria, Minerva e María Teresa, coloquialmente alcumadas como «Las tres Mariposas».

25N

FONTE: elaboración propia

Tamén, de Ana Orantes, que rompeu o seu silencio ao denunciar publicamente ao seu maltratador, logrando que a súa voz atravesara as canles televisivas de todo o Estado español. Ou daquela parella formada por Maruxa e Coralía que a diario se deixaba ver polas rúas da cidade de Compostela, contrarrestando o medo que se respiraba nunha Galiza presa do réxime franquista.

Poderíamos proseguir con historias igual de notábeis e certamente conmovedoras, pero a maioría, por desgraza, desvanecéronse no tempo. O corpo estremécesenos ao escoitar a certos partidos políticos negar o innegable, o que ademais de evidenciar a falta de interese en rachar cun planeta cheo de inxustizas, tan só denota o doloroso da cuestión: pasar a ser un número. Un número ao que cada vez lle hai que engadir novas cifras. Desde

que se iniciou o recento o 1 de xaneiro de 2003, as mulleres vítimas mortais, segundo o documento facilitado polo Ministerio de Igualdade de España, ascenden a 1237, das cales unhas 52 se corresponden cos derradeiros once meses⁴. Durante o ano marcado pola pandemia derivada da Covid-19 o servizo telefónico de información e asesoramento xurídico en materia de violencia de xénero (016) chegou a recibir máis de 78.886 chamadas.

**Mulleres vítimas mortais
2013-2023:**

2013	🕒	54
2014	🕒	55
2015	🕒	60
2016	🕒	49
2017	🕒	50
2018	🕒	53
2019	🕒	56
2020	🕒	50
2021	🕒	49
2022	🕒	50
2023	🕒	52*

Total: 578

*Datos provisionais

Fonte: Ministerio de
Igualdade de España

⁴ Todo este compendio foi actualizado o 8 de novembro de 2023, polo que está suxeito a moitas variacións: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/victimasmortales/fichaMujeres/home.htm>.

Os feminicidios non só se exercen sobre o sexo feminino, tamén sobre a infancia. E todo isto vén recollido baixo o concepto que se coñece como violencia vicaria. Nas últimas catro primaveras, contabilizando a partir do 1 de xaneiro de 2013, foron asasinados en España un total de 49 infantes. Ademais, segundo os datos consultados neste portal, sábese que desde este mesmo día, o territorio español albergou a 428 menores de idade en situación de orfandade.

**Menores vítimas mortais
2013-2023:**

2013	🧑	6
2014	🧑	4
2015	🧑	7
2016	🧑	1
2017	🧑	8
2018	🧑	7
2019	🧑	3
2020	🧑	7
2021	🧑	7
2022	🧑	7
2023	🧑	1*

Total: 49

*Datos provisionais

Fonte: Ministerio de
Igualdade de España

Malia todo, o esquecemento esténdese sobre eles nunha sociedade cunha visión puramente adultocéntrica. Tampouco se pensa naqueles que conseguen salvarse arrastrando as carencias afectivas e os traumas psicolóxicos que condicionan o seu desenvolvemento e a súa socialización futura.

Retomando as figuras do principio e collendo como modelo un hospital para a infancia que colocou os animais favoritos dos seus pacientes como signo de identificación, poderíamos dicir que todas elas elixiron como animal espiritual unha bolboreta, esa que o filme «El silencio de los corderos» representa á perfección. Mais nalgunhas ocasións a ficción non dista moito do que vén sendo a realidade. E hai silencios similares ao de Ana Orantes que en canto se quebran se converten no eco das demais.

Metodoloxía

Nos inicios da corrente feminista, varias expertas declararon que os procesos de construción das identidades de xénero non se adquirían de forma hereditaria, senón tras unha longa aprendizaxe caracterizada pola imitación dos diferentes patróns referidos tanto no ámbito privado coma no público. Por esa razón, débese partir da premisa de que a formación das identidades futuras (entidades sometidas a unha dinámica que se constitúe en base a unhas condicións sociais concretas) ten que fundarse na súa separación dos valores culturais hexemónicos sobre a situación d@s suxeit@s sociais, para dar paso a unha (de)construción.

Indagando un pouco máis nos termos «pertenza» e «identidade», xa que comunmente se contempla ao recoñecemento como a principal vía pola cal un determinado individuo se identifica, sábese que a realidade é moi distinta cando o fin último deste radica na cousificación das identidades grupais. Por exemplo, a filósofa política e feminista estadounidense Nancy Fraser, quen rexeita as políticas de identidades colectivas, explica que en ocasións se incide nesa falsa sensación de pertenza a un grupo que se presenta como dominante e onde se están obviando as demais realidades existentes dos grupos minoritarios. Isto evidentemente é o que ocorrería no caso das masculinidades clásicas fronte á crenza errónea que manifestan ao sentirse superiores sobre as mulleres ou sobre quen mantén condutas pouco virís.

Unha das claves para aniquilar o sistema androcéntrico atoparíase na educación, tentando implementar medidas que exterminen uns malos tratos que van máis aló da esfera cultural, atopándose tamén na institucional.

Estas propostas didácticas, dirixidas ás aulas de Infantil, Primaria e Educación Secundaria, tomarán como punto de partida as actitudes dos distintos sexos fronte aos xogos. Estes artículanse de modo determinante na socialización primaria do individuo. Así o confirma Carol Gilligan, filósofa e psicóloga feminista, ao poñer de

manifesto que os entretementos infantís que se realizan con frecuencia en lugares públicos como os parques modelan os roles masculinos e femininos: «Os xogos dos nenos satisfán as esixencias do éxito empresarial e céntranse no respecto polas regras e a competitividade; os das nenas céntranse na sensibilidade e atención aos demais, e teñen lugar en grupos reducidos e espazos privados, o que favorece o desenvolvemento da empatía⁵». Igualmente, as nenas móstranse moito máis tolerantes a estas excepcións, regras e innovacións, pois, en opinión do sociólogo estadounidense George H. Mead⁶, xogan en grupos máis pequenos e por tanto máis íntimos onde poden desenvolver a súa empatía e sensibilidade.

A metodoloxía empregada ao longo destas páxinas será sobre todo de reaprendizaxe por parte do profesorado e do alumnado, que meditará en conxunto o elenco de actividades enunciadas a continuación. Estas mesmas foron pensadas desde unha óptica aberta e flexible, centrada no ensino dinámico e horizontal. A meta fundamental será a concienciación de cada discente mediante unha serie de propostas lúdicas nas que aprenda experimentando e conte coa oportunidade de compartir as súas propias experiencias.

Pódese concluír que a identidade dunha persoa varía dependendo do contexto socioeconómico, o momento histórico ou o lugar no que se desenvolve. Tamén, se confirma que o xénero é algo aprendido de forma inconsciente a través dos diferentes hábitos que se instauraron en cada sociedade e, por tanto, débese de loitar por desaprender o adquirido, é dicir, as bases nas que sustenta o patriarcado e todo o relacionado con el. Tentando incluír na rutina diaria da xente, mecanismos que aseguren o correcto funcionamento dun feminismo disposto a romper coas bases dun sistema corrupto e de tódolos privilexios que xiran ao seu redor. Para así, poder por fin, fuxir de calquera estereotipo de xénero ou estigma social que o único que conseguen é convencer de que unha cultura e uns xenitais son mellores fronte aos demais. Explicao moi ben Luisa Muraro no seu texto de «La verdad de las mujeres», no que declara que a historia do sexo feminino se caracterizou por asimilar- e a partir do «autocentrarse masculino»-, o concepto de «máis alteridade».

O camiño é longo, pero continuamos na (de)construción.

5 Gilligan, C. (1994). La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino. México: Fondo de cultura económica.

6 Mead, G. (1982). Espíritu, persona y sociedad: desde el punto de vista del conductismo social, Paidós, Barcelona.

Obxectivos xerais

- ▷ Visualizar o estudo en materia de igualdade como un epicentro que debe estar en vangarda e á súa vez como a cura dun sistema educativo enfermo no que goberna un só sexo.
- ▷ Recorrer á formulación de prácticas novidosas que repercutan proveitosamente na persoa que estuda sen dar pé a calidades específicas dependendo do sexo.
- ▷ Persistir nesta (de)construción, recollendo as premisas que subliña o feminismo da igualdade e o da diferenza.
- ▷ Avanzar cara á eliminación das xerarquías dominantes entre as relacións para convertelas en algo totalmente simétrico e incidindo, sobre todo, na importancia do recoñecemento do labor que se realiza na esfera privada.
- ▷ Utilizar a educación como unha ferramenta decisiva para o traspaso de contidos que resulten favorables para as figuras femininas e masculinas, pois será grazas a estes polos que un determinado individuo se identifique dando lugar ás identidades de xénero.
- ▷ Reivindicar unha das cuestións máis latentes actualmente, que non é outra que a xa anunciada por diversas teóricas, especialmente por Carol Gilligan, quen recalca o valor da teoría dos coidados.
- ▷ Desmitificar algunhas das moitas crenzas nas que se sustenta a violencia machista e o amor romántico.
- ▷ Achegar ao alumnado unha literatura responsable baseándose en voces representativas que perforen a gran pantalla e se aproximen aos sofás adolescentes de toda a comunidade galega.
- ▷ Incidir nas causas e nas consecuencias que exerce sobre a poboación a violencia vicaria.
- ▷ Promover dentro das aulas os conceptos de «educación» e «coeducación», acadando un punto de harmonía.

Actividades

Actividade 1.

A HISTORIA DE ARTURO E CLEMENTINA

Descrición da actividade

Estará centrada no libro *Arturo e Clementina*, de Adela Turín, que narra a historia de dúas tartarugas que se namoran e casan de inmediato. Arturo promételle a Clementina todo canto ela desexa, pero ao longo do tempo vaina colmando de responsabilidades e cousas que non quere, deixando de lado as súas emocións. Desta maneira, termina cunha carga de obxectos que só lle pesan e lle producen tristeza. Ao final, dáse conta de que pode escapar da súa casa de tres pisos, onde ten todo o peso que Arturo lle puxo e vaise, deixándoo atrás e buscando novas aventuras para vivir por si mesma ao redor do mundo.

FONTE: outorgada por Elena Guedella Vázquez, graduada en Maxisterio de Educación Infantil, quen materializou estas propostas durante as súas prácticas no colexio San Fermín (Vigo)

Posibles cuestións para traballar na aula

- ▷ Por que escapou Clementina?
- ▷ Por que Arturo non era bo?
- ▷ Por que Clementina non era feliz?
- ▷ Que é o que máis vos gustou da historia?

Escoitaremos as distintas respostas e pasaremos á segunda parte da tarefa. O alumnado terá que colocar, nun mural no que estarán pintados Arturo e Clementina, todos os elementos que se van mencionando no conto para que vexa o lastre que arrastraba ela. Despois, encargaranse de liberar a Clementina da carga, sacando as diversas pezas, colocadas cun velcro no mural plastificado.

Obxectivos

- ▷ Desenvolver a empatía.
- ▷ Escoitar o relato con atención.
- ▷ Comprender a situación de Clementina.
- ▷ Quitar o peso dos obxectos que foi acumulando ela.
- ▷ Reflexionar acerca dos comportamentos dos personaxes.

Recursos materiais

- ▷ Libro.
- ▷ Encerado.

Actividade 2:

XOGUETES PARA TODO O MUNDO

Descrición da actividade

Aproveitando a proximidade co Nadal, utilizaremos os catálogos de xoguetes para que cada infante escolla polo menos 3, que se anotarán nun papel. Ao finalizar, faremos unha análise dos resultados obtidos, pois a maioría dos nenos escollen coches e as nenas bonecas e cousas do fogar. Convidaremos á aula a cavar sobre se eses xoguetes son de nenos ou nenas; se teñen xénero. As crianzas confirmarán que é absurdo e que poden xogar ao que queiran sen medo a ser xulgadas.

Obxectivos

- ▷ Observar os distintos xoguetes.
- ▷ Razoar sobre as preferencias das crianzas, de maneira xeral.
- ▷ Descubrir que nenas e nenos poden ter os mesmos gustos.
- ▷ Entender por que non é axeitado asignar certos gustos a cada xénero.

Recursos materiais

- ▷ Catálogos de xoguetes.
- ▷ Folios

Actividade 3: PINTÁMOS AS UÑAS

Descrición da actividade

Vivan as uñas de cores!, de Alicia Acosta e Luis Amavisca, detalla a historia de Juan, un neno ao que lle gusta pintar as uñas de cores. Un día, chegou ao colexio e os nenos burláronse del dicíndolle que iso era cousa de nenas. Juan non o volveu facer entre semana. Porén, o seu pai seguía animando mentres o ía a recoller ao cole con elas coloreadas. O día do seu aniversario, cando chegou ao colexio, atopouse cunha sorpresa. Todos os nenos e nenas pintaran as uñas, ata a profesora!

Interrogaremos ao alumando sobre se quere as uñas de cores como Juan e adornarémolas, sempre que o decida así.

FONTE: outorgada por Elena Guedella Vázquez, graduada en Maxisterio de Educación Infantil, quen materializou estas propostas durante as súas prácticas no colexio San Fermín (Vigo)

Obxectivos

- ▷ Pintar as uñas de cores e respectar os gustos alleos.
- ▷ Descubrir que non hai cousas de nenos ou de nenas.
- ▷ Gozar observando as palmas repletas de vida.

Recursos materiais

- ▷ Diversas gamas de esmaltes.

ACTIVIDADE 4. AZUL E ROSA

Descrición da actividade

O neno que non quería ser azul, a nena que non quería ser rosa, de Patricia Fitti, ilustra a historia de Celestino, un bebé moi azul, que vai crescendo e foi educado como se adoita facer cos nenos; con pelotas, gravatas, escoitando que eles non choran e máis tópicos. A nai díciolle que algún día atoparía unha princesa rosa e Celestino imaxinába as princesas de todo tipo, pero todas lle aburrían ou lle parecían demasiado. Foi aí cando empezou a preguntarse como sería ser doutras cores, o que lle fixo moita gracia. Un día no parque, atópase cunha nena de moitas cores chamada Rosa, que era todo o que el soñara. Formaron un gran vínculo entre si co que descubriron o arco da vella.

Ao acabar o relato farase unha pequena reflexión sobre as tonalidades e preguntáremoslles aos nenos e nenas cales son as súas favoritas. A seguinte parte da actividade consistirá en facer unha colaxe con anacos de papeis de cores previamente recortadas que terán que pegar ao redor dun persoal no que están Celestino e Rosa nun banco.

FONTE: outorgada por Elena Guedella Vázquez, graduada en Maxisterio de Educación Infantil, quen materializou estas propostas durante as súas prácticas no colexio San Fermín (Vigo)

Obxectivos

- ▷ Descubrir que non hai cores para cada xénero.
- ▷ Desenvolver a imaxinación, a creatividade e a motricidade fina.
- ▷ Respetar os gustos dos demais.

Recursos materiais

- ▷ Pintura.
- ▷ Libro.
- ▷ Cartolinas.

Actividade 5: USO AS MIÑAS MANS PARA...

Descrición da actividade

Na última actividade, realizaremos un mural que fai referencia á non violencia. Neste pegaremos unhas letras en grande que poñan: uso as miñas mans para... e ao redor distintas palabras que describan cousas positivas que podemos realizar con elas: xogar, acariñar, saudar, pintar e abrazar. Á beira destas palabras, plasmaranse as siluetas das propias mans pintadas en témpera previamente. As palabras do mural serán extraídas da invención do alumnado ao consultarlles para que podemos usalas.

FONTE: outorgada por Elena Guedella Vázquez, graduada en Maxisterio de Educación Infantil, quen materializou estas propostas durante as súas prácticas no colexio San Fermín (Vigo)

Obxectivos

- ▷ Destacar os bos usos das nosas mans.
- ▷ Aprender a resolver conflitos a través do diálogo e respectar aos nosos iguais sen necesidade de violencia.
- ▷ Desenvolver a motricidade grossa, a imaxinación e a creatividade.

Recursos materiais

- ▷ Cartolinas.
- ▷ Pintura.

Bibliografía usada

- ACOSTA, A. e AMAVISCA, L. (2020). *Vivan as uñas de cores! Egalite*.
- BRAIDOTTI, R. (2004). *Feminismo, diferencia sexual y subjetividad nómada*. Gedisa editorial.
- BRUDER, M. (2000). *El cuento y los afectos: los afectos no son cuento*. Galerna. Recurso en liña: https://books.google.com.cu/books?id=T_nBsQNPzYC&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false.
- FITTI, P. (2019). *El niño que no quería ser azul, la niña que no quería ser rosa*. Planeta.
- GILLIGAN, C. (1994). *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*. México: Fondo de cultura económica.
- HEMSY, V. (2003). *La educación musical entre dos siglos: del modelo metodológico a los nuevos paradigmas*. Bos Aires, AR: Universidade de San Andrés.
- LLAMAS, J. (2005). *La violencia contra las mujeres en las canciones populares: propuesta didáctica para tercer ciclo de educación primaria*. Recurso en liña: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1148376>
- MEAD, G. (1982). *Espíritu, persona y sociedad: desde el punto de vista del conductismo social*, Paidós, Barcelona.
- MURARO, L. (2010). *La verdad de las Mujeres*. Duoda, núm. 38.
- TURÍN, A. (1976). *Arturo y Clementina*. Lumen.

Outras consultas

- Delegación do goberno contra a violencia de xénero: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/victimasMortales/fichaMujeres/home.htm>
- Plan de actuacións para a igualdade nos centros educativos de Galiza (2016-2020): https://libreria.xunta.gal/sites/default/files/downloads/publicacion/i_plan_de_actuaciones_para_la_igualdad_en_los_centros_educativos_de_galicia_2016-2020.pdf.

Vídeos

- Convidados de Pedra*. (2015).
Dispoñíbel en: <https://praza.gal/movimentos-sociais/videos-contr-a-violencia-machista>
- 25N en Compos*. (2015).
Dispoñíbel en: <https://praza.gal/movimentos-sociais/videos-contr-a-violencia-machista>
- Ana Orantes: a «Crónica dunha morte anunciada»*. (2023).
Dispoñíbel en: <https://www.youtube.com/watch?v=FVP46dpsqfk>

Maleta de recomendacións

LITERATURA

- CID, C. e Álvarez, S. (2020). *O misterio do sorriso de Lucas*. Triqueta verde.
- G. de la CUEVA, C. (2016). *Mamá, quiero ser feminista*. Lumen.
- G. MARÍN, J. (2018). *Novas masculinidades*. Através.
- GAUDES, B e MACÍAS, P. (2015). *Érase dos veces la bella y la bestia*. Cuatro tuercas. S.L.
- MARROQUÍ, M. (2018). *Esto no es amor*. Destino.
- OLIVEIRA, C e RETAMOZO, P. (2021). *Comando Igualdade. A mocidade facendo a revolución feminista nas aulas!*. Catro ventos.
- QUINTELA, A. (2021). *Na busca de Antón*. Alvarelllos.
- SEOANE, A e SANMARTÍN, M. (2019). *As mulheres que amavam os videojogos*. Através.

MÚSICA

- María la Curandera*, de Natalia Lafourcade. 2022.
- Matriarcas*, de Guadi Galego. 2014.
- Respira*, de Natalia Doco. 2017.

